

Annotatsiya: Ushbu maqola milliy xalq o'yinlari va milliy urf odatlarimizni o'zida mujassamlangan O'zbek xalq o'yinlari, ularning jamiyatdagi va yosh avlodni tarbiyalashda tutgan ahamiyati haqida so'z boradi. Xalq o'yinlari orqali bolalarda jismoniy barkamollikni tarbiyalash va maktabgacha ta'lim tarbiyada zamonaviy jismoniy tarbiyani madaniyatini shakllantirishda ulkan ahamiyatga egadir.

Kaliy so'zlar: Mahmud Koshg'ariy, "Devoni lug'otit turk", "Kurash", "Chavandozlar", "Sichqon-sichqon", "Boylandi", "Xolam keldi", "Mundi-mundi", "Bulbulim-bulbulim", "Ko'z boylog'ich", "Oq sholi, ko'k sholi", "Ada xormang"

Milliy harakatli o'yinlar sport turlari bilan hamda xalqimiz qadriyatlarini bilan aloqador bo'lib, ular asrlar davomida davrlarga mos ravishda rivojlanib, takomillashib, e'zozlanib kelingan. U bolalarning jismonan baquvvat, sog'lom, jasur, qat'iyatli, chaqqon, uddaburon bo'lib o'sishlarida muhim omil bo'lib xisoblanadi. Xalq milliy o'yinlarida millatning o'tmish tarixi, ma'naviy va madaniy

Rivojlanishining xarakter xususiyatlari, urf-odatlarini, an'analari jamlangandir. Azal-azaldan xalq o'yinlari va milliy sport turlari bo'yicha o'tkazilgan musobaqalar

xalqimiz qiziqishiga va hurmatiga sazovor bo'lib kelgan. Tarixdan ma'lumki, o'tmishdagi avlodlarimiz chavandozlik, ot ustida kurash, merganlik, qilichbozlik, chavgon o'yini, ot ustida qilichbozlik, uloq, kurash, tosh ko'tarish, shaxmat, narda va boshqa o'yinlarni mahorat bilan o'ynabgina qolmasdan balki ular sirlarini yoshlarga va farzandlarga o'rgatib borganlar.

Xalq milliy o'yinlari orqali bolalarni ma'naviy, aqliy, jismoniy, estetik jihatdan tarbiyalab borish jarayonida bolalarda o'z vatanini sevish, uning boyliklari qadriga etish, buyuk ajdodlarimiz meroslarini hurmat qilish, milliy kuy va qo'shiqlardan zavqlanish tuyg'ulari, shuningdek o'sib kelayotgan yosh avlodda chidamlilik, sabr-toqatlilik, tezkorlik, ildamlilik, botirlik kabi shaxsiy sifatlar shakllanib boradi.

Milliy o'yinlar tarixini o'rganishda Mahmud Koshg'ariyning "Devoni lug'otit turk" asarining o'rni beqiyos. Asarda xalq o'yinlarining bir yuz ellikdan ziyod turi tilga olingan. Jumladan, "qorang'uni" (qorong'ida qo'rg'on olish), "bandol" (asir olish), "o'tish-o'tish" (davra o'yini), "chavgon" (to'p o'yini), "o't bandal" (tayoq o'yini), qilichbozlik, nayzadorlik va boshqa o'yinlar haqida ham ma'lumot beriladi. Lug'atda izoh berilgan o'yinlarning bir nechtasi hozirgi kunda ham bolalar uchun qiziqarli mashg'ulot sanaladi. "Alpomish" dostoni xalq o'yinlarini o'rganishda muhim

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-4, ISSUE-9

manba hisoblanadi. Unda kurash, ot, poyga, uloq, nayza sanchish, kamondan o‘q otish, qilichbozlik, merganlik kabi o‘yinlar negizida mardlik, jangovarlik, oriyat, matonat, ma’naviy va jismoniy komillik kabi fazilatlar o‘z ifodasini topgan. Doimiy o‘tkaziladigan o‘yinlar bilan birga har bir faslga xos o‘yinlar ham mavjud. Masalan, bahorda daraxtlar uyg‘onib, tollar kurtak chiqarganda - “tol bargak”, dala gullari ochilganda - “gul o‘yini”, pishiqchilik paytida danak, yong‘oq o‘yinlari, arg‘imchoq uchishlar sevib o‘ynalgan. Kech kuz, qishda yog‘ingarchilik boshlanib, yer yumshaganda qoziq, oshiq, tosh o‘yinlar odat tusiga kirgan. Qor yoqqanda “qorxat”, “qorbo‘ron”, yomg‘ir yoqqanda “yomg‘ir yog‘aloq”, kuchli shamol esganda “bo‘ron-bo‘ron”, sovuq o‘z kuchini ko‘rsatganda barcha sandal atrofida yig‘ilib, “topishmoqtop”, “tez aytish”, “kim aytdi” kabilar o‘ynalgan. Kech kuzdan to bahorgacha “uloq-ko‘pkari” musobaqalari o‘tkazilgan. Qadimdan yurtimizda to‘ytomoshalar, bayramlar xalq o‘yinlari bilan yanada fayzli, ko‘tarinki ruhda o‘tgan.

Xalq milliy harakatli o‘yinlari, raqslari va sport turlari singari o‘zining bitmas-tugalmas bilim va tajriba sarchashmasiga ega. Shu boisdan milliy harakatli o‘yinlarni o‘rganish, keng jamoatchilik asosida tadqiq qilish, ularni o‘quvchilarning jismoniy madaniyati jarayoniga tadqiq etish, ayni muddaodir.

Milliy harakatli o‘yinlarni tashkil qilish va o‘tkazishning o‘ziga xos tomonlari mavjud. Shuning uchun ham, o‘yinning nozik tomonlarini bilishning ahamiyati kattadir.

O‘yinning bolalarni o‘yinga chaqirish va to‘plash, o‘yinni boshlash uchun qur‘a tashlash, o‘yinni tamomlash kabi o‘yin mazmunini to‘liq ochib beradigan o‘ziga xos xususiyatlarini bilmasdan turib sog‘lomlashtirish, ta‘lim-tarbiyaviy vazifalarni, jismoniy sifatlarni (tezkorlik, chidamlilik, kuch, chaqqonlik va boshqalarni) tarbiyalab bo‘lmaydi. Xalqning mehr qo‘ri bilan yaratilgan har bir o‘yini, o‘yinning umrboqiyiligi, unga qanday munosabatda bo‘lishiga ham bog‘liq. Binobarin, o‘yin har bir xalqning qalb ohanglari, hayol tashvishlar va quvonchlarni, turmush tarzini, xususiyatlarini belgilaydi. Uni saqlab, e‘zozlab, me‘yoriga etkazib o‘ynay bilish faqat shu xalq vakiligagina xosdir. Birorta millat o‘zgalar o‘yinini, ularchalik zavq-shavq bilan, ko‘tarinki ruh bilan o‘ynay olmaydi. Sababi har bir millat o‘ziga xos uslubga, xususiyatga ega. Bu esa shu millatga ona tabiat tomonidan berilgan in‘omdir, ne‘matdir. Uni ko‘r-ko‘rona o‘zgartirish mumkin emas, o‘zgartirishlarni turmushning o‘zi taraqqiyot, rivojlanish, turmush tarzidan kelib chiqib kiritib boradi.

Ularni doimiy va muntazam qo‘llash yaxshi natija bermoqda, o‘quvchilarni sog‘lom, baquvvat chaqqon, kuchli qilib tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qilib kelmoqda. Ilgarilari keng omma ishtirok etgan Navro‘z bayramlari, sayillar, to‘ylarda xalq o‘yinlari, jismoniy mashqlar, umuman milliy sport turlarisiz o‘tkazilmagan. Afsuski, mamlakatda ular butunlay esdan chiqib, unutilayozdi, shuning uchun ularni izlash va tiklash o‘z xalqini va millatini e‘zozlagan har bir kishining burchi bo‘lib kelmog‘i kerak.

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-4, ISSUE-9

Jismoniy tarbiya nuqtai nazaridan ularni o'rganish, tadbqiq etish shu kunning va kelajak avlodni tarbiyalashda eng dolzarb muammolardan biriga aylanib bormoqda.

Ushbu jarayonda tariximizdan me'ros bo'lib qolgan o'zbek xalq milliy o'yinlarini hayotga tadbqiq etishga kengroq yo'l ochib berilishi, uni ommaviy tus oldirilish, oilada maktabgacha tarbiya muassasalarida, maktablarda, dam olish joylarida, har xil marosim va bayramlarda uni tashkillashtirish; o'sib kelayotgan yoshlar tarbiyasiga ijobiy ta'sir etishi muqarrardir. Milliy xalq o'yinlari qadim-qadim zamonlardan boshlab, xalq marosimlarida, rasm-rusumlarida va odatlarida mustaqil bir sohasi sifatida musobaqalarda, bahslarda keng qo'llanilgan.

Milliy harakatli o'yinlarning sport ko'rinishidagi turlaridan "Kurash", "Chavandozlar" bolalarda kuchli va chaqqon, halol harakat qilish malakalarini o'rttiradi. O'zbek xalqining ermak va ovutmachiq o'yinlaridan asosan bolaning ilk yosh davridan boshlab shug'ullanib boriladi. Bu o'yinlar asosan kattalarning bevosita rahbarligida harakat va so'zlarning uyg'unlashuvi bilan o'ynatiladi. Masalan, "Barmoqlar", "Sichqon-sichqon" o'yinlari orqali bolalarda xushchaqchqlik kayfiyatlari hosil qilinib tasavvurlari o'sib boradi. Xalqimizda "Bolaning ilonni changallaydigan davri" degan ibora bor. Bu hikmat bola hali qo'rqish hissini bilmaydigan davrida, ya'ni yaxshi-yomonni ajrata olmaydigan vaqtida qo'llaniladi. Xuddi shu davrda "Sichqon-sichqon" o'yini qo'l keladi. Bolalarning nutq faolligini o'stirish maqsadida aytishma o'yinlaridan keng foydalaniladi. Bunday o'yinlarga "Boylandi", "Xolam keldi", "Mundi-mundi", "Bulbulim-bulbulim", "Ko'z boylog'ich", "Oq sholi, ko'k sholi", "Ada xormang" lar kiradi. Yana, xalqimizda azal-azaldan o'ynab kelinadigan so'z o'yinlaridan

"Yarashtirgich"lar hali-hanuzgacha bolalar orasida "tinchlik – yarashuv" timsoli sifatida qo'llaniladi. Bolalarning matematik tasavvurlarini o'stirishga yordam beradigan o'yin turiga "Sanamalar" kiradi. Bu o'yin jarayonida bolalar she'riy satrlar orqali son-sanog'dan topishmoq tarzida foydalanib qatnashadilar. Bunda bolalarning tasavvurlari, fikrlash doiralari kengayib, she'riy ohangda to'g'riri javob qaytarishga o'rgatilib boriladi.

O'yinlarda teran hissiyotni, o'rtoqlik va mehr-muhabbatning dastlabki nishonlari paydo bo'ladi. Kichik guruhlarda foydaliroq bolalar tomonidan o'yin rivojlanishi davomida yuzaga keladigan majburiy javob harakati sifatida idrok qilinadi. (Quyunchalar ayiq paydo bo'lishi bilan butalar orasiga qochib ketadilar, chumchuqlar avtomobil ko'rishlari bilan yo'ldan uchib ketadilar) Bolalar o'yin qoidalari bilan hali qoidalarni yaxshi anglamasdan, tushunmasdan turib hozirjavoblikka o'rganadilar. Bir tomondan o'yin syujetiga ko'ra (quyunchalar ayiqdan qo'rqadilar) ikkinchi tomondan signalga nisbatan hosil qilingan shartli refleksga ko'ra harakat qiladilar.

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-4, ISSUE-9

Dastlab bolalar ayrim vazifalarni tezroq bajarish paydo bo'lib qoidalarni unutib qo'yadilar. Bundan tashqari yutuqqa va bunga eng oson yo'l bilan erishishga intilish ham qoidani buzishga sabab bo'ladi. Bu o'z navbatida o'yinchilarda norozilik uyg'otadi, ziddiyat tug'diradi va bolalar o'rtasidagi munosabatni yomonlashtiradi.

Har bolaning o'yin qoidasini tushunib yetishi va unga rioya qilishda o'qituvchining talabi ham katta ahamiyatga ega bo'ladi. Asta-sekin tarbiyaviy ta'sir qilish tufaylli bolalarning o'yin jarayonidagi munosabati o'zgarib boshlaydi. O'yin harakatlari va o'yin qoidalarini bir muncha aniq bajarishga intilish paydo bo'ladi. O'yin qoidalarini bajarmaslik sabablari ham o'zgaradi, endi bolalar ularni atayin emas, tasodifan buzadilar va shu zahoti yo'l qoyilgan xatolarni tuzatishga harakat qiladigan bo'ladilar.

Bolalarga qoidalarni ijtimoiy ahamiyatini anglashga sistemali chidam bilan tayyorlanadigan, o'z-o'zini tuta bilish, qat'iyatlik, iroda kabi yaxshi sifatlarini shakllantirishning samarali vositasiga aylanadi. "Bola tomonidan asta-sekin o'zlashtiriladigan, bunday hayotiy muhim axloqiy sifatlar bola shaxsining ichki ma'naviy mulkiga aylanadi. Bularning hammasi qonunlari o'yinlarning bolalarning axloqiy tarbiyalash ta'sirchan vositalarining biri sifatida belgilashga asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonimizning buyuk, kuchli davlat bo'lishiga jismoniy tarbiya va sport mutaxassis xodimlari bolalarimizni sog'lom, kelajak avlodlarimizni jismoniy yetuk, barkamol, ularni mehnat qobiliyatlarini samarasini oshirish, kayfiyatini

xushchaqchaq qilish vositalari bo'lgan xalq o'yinlari va milliy an'anaviy milliy sportlarimizni kayta tiklashda gazeta va jurnallarda, ilmiy ishlarda, radio-televidenie vositalari orqali xalqimiz o'rtasida ommalashtirish va rivojlantirish yo'lida fidoiylilik bilan faoliyat ko'rsatib ish olib borishimiz xalqimiz va kelajak avlodlar oldidagi bizlarning olijanob burchlarimizdan biri bo'lmog'i kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту. Том 3 Гл. ред.- Г. И. Кукушкин. М., Физкультура и спорт.
2. .Azizova R.I. "Sport va harakatli o'yinlarni o'qitish metodikasi" O'quv qo'llanma T.: 2010
3. .Milliy va harakatli o'yinlar. Darslik. / T.S. Usmanxodjayev
4. .Oxunjon Safarov. O'zbek xalq bolalar o'yinlari. Art Flex 2013. 176 b.
5. .<http://elibrary.namdu.uz/75%20Спорт/Миллий%20ва%20харакатли%20ойинлар.%20Usmonxodjayev%20Т.С.pdf>